

De verlichte stad bestaat uit twee delen. In het eerste chronologische deel wordt door verschillende auteurs de geschiedenis van bioscopen, filmvertoningen en filmcultuur in Vlaanderen behandeld. In het tweede komen uiteenlopende case-studies aan bod, zoals bijvoorbeeld de katholieke kruistocht tegen verwerpelijke films, de pogingen van de socialisten om de film voor de eigen politieke actie in te zetten maar ook de seksbioscopen in de stad Antwerpen. De artikelen zijn goed gedocumenteerd en uitstekend leesbaar. Jammer is alleen dat een register ontbreekt.

De bundel roept belangrijke vragen op ten aanzien van de verschillen in de ontwikkelingen in Vlaanderen en in Nederland. Niet alleen hadden onze zuiderburen de keuze uit veel meer bioscopen dan wij (in de jaren dertig telde Brussel bijvoorbeeld bijna vier keer zoveel zalen als Amsterdam, hoewel beide steden elkaar qua inwonertal nauwelijks ontliepen). Ook was het bioscoopbezoek in België per hoofd van de bevolking veel hoger dan in Nederland. De verklaring zoeken in het Nederlandse calvinisme is te kort door de bocht. Eerder kan men zich afvragen waarom de verzuilde samenleving in België film wel heeft kunnen integreren en in Nederland niet. Waarom konden er wel katholieke bioscopen in Vlaanderen opereren, terwijl ze in de eveneens katholieke Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg niet konden bestaan? Wellicht vormt de gesloten, door de Nederlandse Bioscoopbond strikt gecontroleerde markt een verklaring. Alleen leden konden met leden zaken doen. Daarmee accepteerden ze dat de marktwerking op een laag pitje werd gezet, in ruil voor een gegarandeerde punt van de taart. Zoals uit de artikelen in *De verlichte stad* blijkt was er in België juist sprake van een open markt, waarop zowel zuilgebonden als 'neutrale' ondernemers naast elkaar konden opereren (en elkaar beconcurreren).

Verder lijkt België veel gevoeliger geweest voor een innovatie als de multiplex (een bioscoopcomplex met een groot aantal zalen met optimaal comfort) waarmee in de jaren tachtig een halt kon worden toegevoerd aan de terugloop van het bioscoopbezoek. In Nederland duurde het tot de tweede helft van de jaren negentig voordat de weerstand was overwonnen en de eerste multiplexen werden geopend. Terwijl de Belgische Kinopolis groep zijn multiplexconcept met succes in verschillende andere Europese landen kon uitzetten, was de weerstand in Nederland zo groot dat ze daar geen voet aan de grond kreeg.

De verlichte stad bevat dus niet alleen een goed overzicht van de historische kijkervaringen in Vlaanderen en Brussel, maar nodigt ook uit tot verder (comparatief) onderzoek.

Bert Hogenkamp, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

Nefors, P., *La collaboration industrielle en Belgique 1940-1945* (Brussel: Editions Racine, 2006, 327 blz., ISBN 2 87386 479 6).

Het voorliggende werk is de Franse vertaling van het boek dat Patrick Nefors (1966) zes jaar eerder over het onderwerp publiceerde.¹ Dat boek vormde dan weer de neerslag van het proefschrift waarmee hij in 1999 aan de KULeuven tot doctor in de geschiedenis promoveerde. De auteur is als vakhistoricus uitermate beslagen in het onderwerp. In 2000 werd hij onderzoeker bij het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk, een *Auffang- of Anhaltelager* waar tijdens de Tweede Wereldoorlog zo'n 3600 mensen werden opgesloten. Nefors wijdde er een uitstekende studie aan.² In 2005 maakte de auteur de overstap naar het Koninklijk Legermuseum in Brussel.

Hoewel het boek van Nefors een zeer lezenswaardige synthese biedt van de economische en industriële collaboratie in de Tweede Wereldoorlog, bouwt hij in belangrijke mate verder op ouder onderzoekswerk. Reeds in het standaardwerk *L'an 40* (1971) van José Gotovitch en Jules Gérard-Libois werd gewezen op de dubieuze houding van de leidende industriële en bancaire kringen tegenover de bezetter. Die 'politiek van het minste kwaad' was gebaseerd op de zogenaamde 'Galopindoctrine', een pragmatische gedragslijn genoemd naar Alexandre Galopin (1879-1944), toen gouverneur van de machtige Société Générale. Diverse Amerikaanse onderzoekers (Peter Fritz Klemm, John Gillingham) en Belgische historici (Michaël De Vlaemyck, Dirk Luyten, Geertrui Hofmans, Mark Van Den Wijngaert) hebben in de daaropvolgende decennia (deel)aspecten onderzocht van de verhouding tussen de centrale Belgische economische actoren en de Duitse bezetter.

Een globale synthese van het gebeuren ontbrak evenwel. Het is die leemte die door Nefors' boek grotendeels wordt ingevuld. Hij verrichtte uitgebreid archiefonderzoek, zowel in binnen- als buitenland. Door Duitse en Belgische bronnen aan elkaar te paren, kon hij de ontwikkelingen in wederkerig perspectief duiden. Van groot belang voor zijn analyse bleek het lange tijd voor onderzoekers gesloten archief van de Société Générale. Het boek is goed gestructureerd. Na een inleidend hoofdstuk, wordt de industriële herneming en de werking van het Galopin-comité en de Emissiebank geanalyseerd. Vervolgens onderzoekt Nefors drie centrale industriële sectoren: de steenkoolmijnen, de metaalsector en de textielindustrie. Wat betreft hun verhouding met de Duitse bezetter, stelt de auteur tussen die sectoren opmerkelijke verschillen vast. Verklarende factoren zijn ondermeer het belang dat de bezetter stelde in deze nijverheidstakken, vanzelfsprekend in functie van de oorlogsinspanning. Ook het min of meer 'Duitsvriendelijk' karakter van de controlerende overheidsadministratie wordt in de verf gezet. De aldus aangebrachte perspectieven maken (opnieuw) duidelijk dat men inzake de studie van de industriële collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog een uitermate genuanceerde houding moet aannemen. En dan focust de voorliggende studie nog louter op de grootindustriële sectoren en blijven de kleine ondernemingen en de artisanale sectoren nagenoeg volledig buiten beeld. Ook een analyse van het

¹ Patrick Nefors, *Industriële collaboratie. in België. De Galopindoctrine, de Emissiebank en de Belgische industrie in de Tweede Wereldoorlog* (Leuven 2000).

² Patrick Nefors, *Breendonk 1940-1945. De geschiedenis* (Antwerpen 2004). www.breendonk.be

hele gebeuren vanuit het standpunt van de individuele onderneming kan ons inziens beslist tot nieuwe inzichten (en nuances) leiden.

Nefors bepleit in zijn besluit een nadrukkelijker internationaal-comparatief perspectief voor zijn studieterrain, maar maakt onmiddellijk duidelijk dat het pad van de historicus hier nog veel voorzichtiger moet worden bewandeld. Toch stelt hij, in navolging van Hirschfeld en Blom³, dat hoe manifest de Belgische industriële bijdragen aan de Duitse oorlogsmachine ook mogen lijken, de Nederlandse inspanning beslist veel groter was. Dat had natuurlijk te maken met het veel nadrukkelijker op Duitsland georiënteerd karakter van het vooroorlogs Nederlands economisch apparaat en met de neutrale houding van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Maar indien juist het ontbreken van die bezettingservaring een verklaring vormt voor de intensiteit van de Nederlandse bijdrage aan de Duitse oorlogsinspanning in 1940-1945, dan moeten natuurlijk ook vragen worden gesteld bij de traditionele visie van de Belgische historiografie. Die bestempelt de herinnering aan de vernieling van het economisch apparaat in 1914-1918 immers als één van de sleutelfactoren die de Belgische industriëlen in de richting van de Galopin-doctrine heeft gestuurd. Samen met Luyten concludeert Nefors dat vooral de wens tot het vrijwaren van het industriële apparaat en het behoud van de vooroorlogse socio-economische structuren, de Belgische industriëlen tot samenwerking met de bezetter heeft aangezet. Maar hij bestempelt de analyse van die laatste auteur wel als te reductionistisch. Volgens Nefors mag men de bewegingsruimte van de Belgische ondernemers niet overschatten. Hun houding (accommodatie of collaboratie?) mag dan wel zijn ingegeven door pragmatisch eigenbelang, op de achtergrond speelde toch een bredere maatschappelijke bekommernis en verantwoordelijkheidszin.

P. Heyrman, KADOC KULeuven

Brouwer, J.W., Ramakers, J.J.M. (eds.), *Regeren zonder rood. Het kabinet De Quay, 1959-1963* (Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945 7; Amsterdam: Boom, 2007, 488 blz., €45,-, ISBN 978 90 8506 354 4).

Parlementaire geschiedenis schrijven is een van de zwaarste klussen binnen het historisch bedrijf. Uit de enorme hoeveelheid van Handelingen, regeringsnota's, ministerraadnotulen, verslagen, moties, amendementen, schriftelijke vragen, adviesnota's en de grote hoeveelheid krantenberichten en commentaren, egodocumenten, persoonsarchieven en natuurlijk de omvangrijke wetenschappelijke literatuur zelf moeten de onderwerpen worden gekozen. De auteurs hebben die keuzes gemaakt. Daar zitten keuzes tussen die je niet direct zou

³ J.C.H. Blom, 'Nederland onder Duitse bezetting 10 mei 1945-5 mei 1945', in: idem, *Crisis, bezetting en herstel. Tien studies over Nederland 1930-1950* (Rotterdam 1989) 56-101; G. Hirschfeld, *Bezetting en collaboratie. Nederland tijdens de oorlogsjaren 1940-1945* (Haarlem 1991).

verwachten. De kabinetten-Drees hebben de grondslagen van de naoorlogse sociale wetgeving gelegd. Het zijn de confessioneel-liberale kabinetten van de jaren zestig die de kaders van de huidige vigerende sociale wetgeving hebben ontworpen en gebouwd. De confessionele partijen bewezen aan hun achterban dat zij ook zonder de PvdA sociale wetgeving konden maken. De auteurs leggen niet goed uit waarom zij slechts een halve pagina aandacht besteden aan de Algemene Bijstandswet (121-122). Het kroonjuweel van Marga Klompé blijft buiten beeld. Zeker omdat de auteurs (op 319) de analyse van vooraanstaande sociale wetenschappers onderschrijven dat dit kabinet-De Quay een cesuur vormde met de kabinetten-Drees: 'Vijftien jaar confessioneel-liberale samenwerking [vormen] de basis voor een ongekend expansieve ontwikkeling van de Nederlandse Verzorgingsstaat'.

De keuze om uitgebreid over de afwikkeling van de Nieuw-Guinea-kwestie te schrijven staat open voor kritiek. Veel, zeer veel, is over de afstand van Nederlands laatste Rijksdeel in de Oost geschreven door binnen- en buitenlandse historici. Nieuw is de minutieuze reconstructie van de vergaderingen in het parlement over de kwestie. De beslissingen werden, net zoals in 1948 en 1949 in Washington, genomen op basis van de militaire situatie in Indonesië. De regering-Kennedy dwong in 1960-1961 Nederland Nieuw-Guinea op te geven. Het verwerven van politieke steun voor iedere stap in het diplomatieke proces kostte veel energie en overredingskracht. Ondanks de spaarzame aanwezigheid van notulen van de geheime vergaderingen van de commissies Buitenlandse Zaken, Defensie en Nieuw-Guinea zijn de bewegingen van de politici door de auteurs gevolgd. Nieuw-Guinea was een splijtzwam in de ministerraad en binnen de politieke partijen. De ARP-fractie veroorzaakte bijna een kabinetscrisis. Het bontst maakte de KVP-fractie het. De grootste regeringspartij in beide Kamers was zeer verdeeld en vaardigde meerdere sprekers af voor hetzelfde onderwerp. Vooral de KVP-Senaatsfractie sprong regelmatig uit de band. Het gemis van de grote regisseur deed zich voelen. Carl Romme nam afscheid in februari 1961. De Quay en Luns vulden het gat. Steeds beter kregen zij hun partijgenoten in bedwang naarmate de overdracht van Nieuw-Guinea naderde. Mede door zijn optreden als oppositieleider in de kwestie Nieuw-Guinea verloor PvdA-fractievoorzitter Burger het vertrouwen van zijn eigen fractie.

De neerslag over de kwestie Nieuw-Guinea had korter gekund om ruimte te scheppen voor een ander belangrijk onderwerp: de Europese Integratie. Enkele pagina's (88-90) worden hier aan besteed. Naast het Verdrag van Rome in 1957 is de parlementaire geschiedenis van De Gaulle's plannen over intergouvernementele, politieke samenwerking van belang. Het Franse streven is nooit ver weg geweest de afgelopen vijftig jaar ondanks het teloorgaan van het plan-Fouchet.

Dit deel van de reeks parlementaire geschiedenis is een prettig leesbaar en goed verzorgd naslagwerk geworden. Meerdere hoofdstukken zijn goed op zichzelf te lezen. Het bijzondere aan dit boek is dit keer dat er een echte held uit oprijst. Deze held is de minister-president zelf. De auteurs hebben de dagboeken van De Quay kunnen raadplegen. Nauwgezet hield De Quay zijn dagboek bij. In korte steekwoorden geeft hij aan zijn dagboek zijn gevoelens